

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

9 ЖИЛД, 5 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
ТОМ 9, НОМЕР 5

LOOK TO THE PAST
VOLUME 9, ISSUE 5

ТОШКЕНТ-2026

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ЎзР. ФА. Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ЎзР. ФА. Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори (DSc),
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика университети

Аминова Азиза Марковна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Навоий давлат педагогика институти

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори (DSc),
Тошкент ирригация ва кишлок хужалигини механизациялаш мухандислари институти Миллий тадқиқот университети

Худайқулов Тулқин Дўстбоевич
Тарих фанлари доктори (DSc)
Шаҳрисабз дала педагогика институти

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қариши давлат техника университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қариши давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Тошкент ахборот технологиялари университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори (DSc),
Телави давлат университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодири Абдуллаевна
тарих фанлари доктори (DSc),
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ермегов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Хайдаров Ғайратбек Мирзапўлатович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Андижон давлат университети

Рашидов Ойбек Расулович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қозогистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори (DSc), профессор,
Қозогистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Тожибоев Музаффар Турдибоевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ИИВ Академияси

Алиева Лале
тарих фанлари доктори (DSc),
Озарбайжон давлат университети

Саипова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори (DSc),
Догистон мустақил университети

Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Таниева Гулдона Мамановна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Низомий номидаги Ўзбекистон Миллий педагогика университети

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайдон давлат
иқтисодиёт университети

Мирзалиев Улуғбек Бегмурзаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Гулистон
давлат педагогика институти

Нуруллаева Шоира Кушназаровна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Урганч давлат университети

Курбанов Бахтияр Журабаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Наманган давлат университети

Ҳакимова Шоира Сағдуллаевна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), UBS Тошкент филиали

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети
Масъул котиб

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Джоробекова Айнур Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонқулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исаков Баҳадир Нигматуллаевич
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Холмуродов Дилшод Рашидович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Жиззах давлат
педагогика университети

Юсупов Аҳмеджон Шоназарович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доценти
Urganch davlat universiteti

Тиллажаева Хуршида Джумаваевна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Тошкент давлат техника университети

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Ўзбекистон Миллий университети
Масъул котиб

Исоқов Бахтиёр Робидинович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Тўхтабасв Аъзамжон Шарипхўжаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Наманган давлат университети

Халмуратов Бахтиёр Режавалиевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Наманган давлат университети

Алимардонов Отабек Қудратович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доценти
Ўзбекистон Миллий университети

Турсунова Юлдуз Бобоқуловна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
ЎзР. ФА. Тарих институти

Азаматова Гулмира Байирбековна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Jizzax davlat pedagogika universiteti

Каримжонов Жасурбек Мухторжонович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Ўзбекистон Миллий университети

1. Diloram Babajanova O‘ZBEKISTON XOTIN-QIZLARI:ILM-FAN DARG‘ALARI TARIXDA VA HOZIR.....	5
2. Nilufar Dalibayevna Djurayeva XOTIN-QIZLARGA MUNOSABAT MASALASIDA SOVETLAR SIYOSATI: MANBALAR TAHLILI VA TARIXSHUNOSLIK MASALALARI.....	13
3. Наргиза Абдурахманова ЗАМОНАВИЙ ТАДҚИҚОТЛАРДА АБУЛ БАРАКОТ НАСАФИЙ АСАРЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	30
4. Шерзод Таштурсунович Бахранов ЎЗБЕКИСТОН ССРДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ФАНИНИ РИВОЖЛАНИШИ: ЮТУҚ ВА МУАММОЛАРИ.....	37
5. Ixtiyor Voxodir o‘g‘li Voxodirov TURKISTON HARBIY OKRUGI TOMONIDAN 1916-YILGI JIZZAX QO‘ZG‘OLONING BOSTIRILISHI VA UNING OQIBATLARI.....	47
6. Наргиза Кенжаева ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАРДА ПРОСОПОГРАФИК МЕТОДНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ: ПОМИР РУС ТАДҚИҚОТЧИЛАРИНИНГ ЖАМОАВИЙ БИОГРАФИЯСИ (XIX АСР ОХИРИ – XX АСР БОШЛАРИ).....	53
7. Lola Yusupovna Samatova IKKINCHI JAHON URUSHI DAVRIDAGI SOVET UCHUVCHI AYOLLAR BO‘LINMASI TO‘G‘RISIDA.....	66
8. Ismoil Alimbayevich Nurmetov O‘ZBEKISTONDA BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARINI (BRM) AMALGA OSHIRISH STRATEGIYASI.....	72
9. Malika Xaydarova Shaxriddin qizi AMIR TEMURNING JANGLARDAGI HARBIY MAHORATI.....	78
10. Feruza Erkinovna Atajanova OLIIY TA‘LIM SOHASIDAGI ISLOHOTLAR TENDENSIYALAR TAHLILI.....	83
11. Muborak Madrimovna Matyakubova XVI-XIX ASRLARDA XIVA XONLIGI BOZORLARIDA BOZORBOSHI, RAIS, MUHTASIB, SARROFLAR VA DALLOLLARNING FAOLIYATI VA HUQUQIY MAQOMI.....	89
12. Анварбек Муродович Омонов, Маъруфжон Нурулиевич Рўзиев КЎЛБУЛОҚ МАКОНИ ТОШ ИНДУСТРИЯСИНИНГ ТАҲЛИЛИГА ДОИР (ИЛК ПАЛЕОЛИТ ДАВРИ МАТЕРИАЛЛАРИ АСОСИДА).....	94

Nilufar Dalibayevna Djurayeva,
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
O‘zbekiston tarixi kafedrasi mudiri,
tarix fanlari nomzodi, professor

XOTIN-QIZLARGA MUNOSABAT MASALASIDA SOVETLAR SIYOSATI: MANBALAR TAHLILI VA TARIXSHUNOSLIK MASALALARI

For citation: Nilufar D. Djuraeva. SOVIET POLICY ON WOMEN'S ISSUES: SOURCE ANALYSIS AND HISTORIOGRAPHICAL ISSUES. Look to the past. 2026, vol. 9, issue 5.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.20082737>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada sovet davrida xotin-qizlarga nisbatan amalga oshirilgan davlat siyosati manbalar asosida tahlil etilgan hamda bu jarayonning tarixshunoslik masalalari tahlil etilgan. Sovet hokimiyati xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotga jalb qilinishini rag‘batlantirish siyosatini olib borgan, bu jarayonda ayollarni ta‘limga jalb etish va ularning ijtimoiy ishlab chiqarishdagi ishtiroki ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan. Sovet siyosati xotin-qizlarni teng huquqlar bilan ta‘minlash maqsadida dekretlar va targ‘ibot vositalaridan foydalandi, ammo milliy xususiyatlar hisobga olinmagan holda sinfiy yondashuv ustunlik qildi. Asosiy manbalar sifatida sovet davri hujjatlari, partiya arxivlari, ilmiy dissertatsiyalar va OAVda e‘lon qilingan maqolalar o‘rganilgan bo‘lib, ular orqali siyosatning ijobiy va salbiy tomonlari, shu jumladan mahalliy xotin-qizlarning faolligini oshirishdagi cheklovlar aniqlangan, kommunistik mafkura ta‘siri qiyosiy ko‘rib chiqilgan. Sovet siyosatining samaradorligi va uning milliy kontekstdagi ta‘siri bahsli bo‘lib, maqolada bu masalalar xolis yoritilgan: ayollar huquqlari ustidan targ‘ibot bir tomondan tenglikni targ‘ib qilgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan ijtimoiy o‘zgarishlarni cheklagan. Tadqiqot O‘zbekiston va Markaziy Osiyo kontekstida dolzarb tarixiy muammolarni hal qilishga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: xotin-qizlar, tashkilot, ayollat huquqi, gender tenglik, jamiyat, xotin-qizlar ahvoli.

Джураева Нилуфар Далибаевна,
Узбекский государственный университет мировых языков
Заведующая кафедрой истории Узбекистана,
Кандидат исторических наук, профессор

СОВЕТСКАЯ ПОЛИТИКА В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН: АНАЛИЗ ИСТОЧНИКОВ И ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

АННОТАЦИЯ

В данной статье на основе источников анализируется государственная политика в отношении женщин в советский период и рассматриваются историографические аспекты этого процесса. Советские власти проводили политику поощрения участия женщин в социально-политической, экономической и культурной жизни, в рамках которой приоритетными направлениями были определены участие женщин в образовании и общественном производстве. Советская политика использовала указы и пропагандистские инструменты для обеспечения женщинам равных прав, но преобладал классовый подход без учета национальных особенностей. В качестве основных источников изучались документы советской эпохи, партийные архивы, научные диссертации и статьи, опубликованные в СМИ, на основе которых были выявлены положительные и отрицательные аспекты политики, включая ограничения на повышение активности местных женщин, а также сравнительно рассмотрено влияние коммунистической идеологии. Эффективность советской политики и ее влияние на национальный контекст являются спорными, и в статье представлен объективный анализ этих вопросов: с одной стороны, кампания за права женщин способствовала равенству, а с другой – ограничивала социальные изменения. Исследование вносит вклад в решение современных исторических вопросов в контексте Узбекистана и Центральной Азии.

Ключевые слова: женщины, организации, права женщин, гендерное равенство, общество, положение женщин.

Nilufar D. Djuraeva,

Uzbek State University of World Languages
Head of the Department of History of Uzbekistan,
Candidate of Historical Sciences, Professor

SOVIET POLICY ON WOMEN'S ISSUES: SOURCE ANALYSIS AND HISTORIOGRAPHICAL ISSUES**ABSTRACT**

This article analyzes the state policy implemented in relation to women during the Soviet period based on sources and analyzes the historiographical issues of this process. The Soviet authorities pursued a policy of encouraging the involvement of women in socio-political, economic and cultural life, in which the involvement of women in education and their participation in social production were identified as priority areas. Soviet policy used decrees and propaganda tools to provide women with equal rights, but a class approach prevailed without taking into account national characteristics. Soviet-era documents, party archives, scientific dissertations and articles published in the media were studied as the main sources, through which the positive and negative aspects of the policy, including restrictions on increasing the activity of local women, were identified, and the influence of communist ideology was comparatively considered. The effectiveness of Soviet policies and their impact in the national context are controversial, and the article provides an objective account of these issues: while the campaign for women's rights promoted equality on the one hand, it also limited social change on the other. The study contributes to addressing current historical issues in the context of Uzbekistan and Central Asia.

Index Terms: women, organizations, women's rights, gender equality, society, women's status.

1. Dolzarbligi:

XX asrda sovet hokimiyati Markaziy Osiyo, jumladan O'zbekistonda xotin-qizlar masalasini o'z siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rsatdi. Bu siyosat bir tomondan ayollarni ijtimoiy hayotga jalb etish, savodxonligini oshirish va huquqiy maqomini o'zgartirishga qaratilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan mafkuraviy nazorat va tezkor ijtimoiy o'zgarishlar vositasi bo'lib xizmat qildi. Shu bois bu mavzuni o'rganishda manbalar tahlili va tarixshunoslik yondashuvlari alohida

ahamiyat kasb etadi. Sovet davridagi xotin-qizlar siyosatini o'rganishda birlamchi va ikkilamchi manbalar turlicha mazmun beradi. Birlamchi manbalarga partiya qarorlari, sovet hukumatining farmonlari, xotin-qizlar bo'limlari hujjatlari, statistik hisobotlar, matbuot materiallari, targ'ibot risolalari va sud-tergov hujjatlari kiradi. Bu hujjatlar siyosatning rasmiy maqsadlarini, uning amalga oshirish mexanizmlarini va davlatning o'zi qanday munosabatda bo'lganini anglashga yordam beradi.

Ikkilamchi manbalar esa keyingi davr tadqiqotlari, maqolalar, dissertatsiyalar va tahliliy ishlardan iborat bo'lib, ular sovet siyosatining ijtimoiy oqibatlarini baholashga xizmat qiladi. So'nggi yillardagi ishlarda sovet gender siyosati ko'pincha paradoksal hodisa sifatida talqin qilinadi: ayollarni "ozod qilish" shiori ostida nazorat kuchaytirilgan, mahalliy urf-odatlariga keskin aralashuv esa ko'plab ijtimoiy ziddiyatlarni keltirib chiqargan.

Sovet hokimiyati xotin-qizlar masalasini faqat ijtimoiy tenglik doirasida emas, balki siyosiy safarbarlik vositasi sifatida ham ko'rdi. Turkistonda xotin-qizlar bo'limlarining tashkil etilishi, ayollarni ishlab chiqarishga jalb qilish, savodxonlik kampaniyalari va pardani yechish kabi tashabbuslar shular jumlasidan edi. Rasmiy nutqda bu chora-tadbirlar "ozodlik" va "modernizatsiya" deb izohlangan.

Biroq amaliyotda siyosat ko'pincha shoshma-shosharlik va majburlov bilan kechdi. Ayrim hududlarda bu kampaniyalar ijtimoiy qarshilik, oilaviy nizolar va hatto zo'rvonlik holatlariga olib kelganligi qayd etiladi. Shuning uchun sovetlar siyosatini faqat ijobiy islohot sifatida emas, balki murakkab va ziddiyatli jarayon sifatida ko'rish lozim.

Tarixshunoslikda bu mavzu uzoq vaqt sovet mafkurasi ta'sirida o'rganildi. Dastlabki tadqiqotlarda xotin-qizlar siyosati asosan "ozodlik", "tenglik" va "taraqqiyot" kategoriyalari orqali sharhlangan bo'lib, tanqidiy yondashuv cheklangan edi. Bunday ishlar sovet hokimiyatining "progressiv" rolini ta'kidlashga moyil bo'lgan.

Mustaqillikdan keyingi tadqiqotlarda esa masalaga yangicha qarash kuchaydi. Endilikda sovet siyosatining mustamlakachilik tabiati, mahalliy jamiyatga majburiy aralashuvi, gender siyosatining ideologik maqsadlari va uning real ijtimoiy natijalari ko'proq tahlil qilinmoqda. Natijada tarixshunoslikda bir yoqlama "ozodlik" talqinidan voz kechilib, murakkab, ko'p qatlamli yondashuv shakllanmoqda.

2. Metodlar:

Bu mavzuda ishlashda manbalarni tanqidiy o'rganish va tahlil etish maqsadga muvofiq. Sovet davri hujjatlari rasmiy mafkura ruhida yozilgani uchun ular voqelikni ko'pincha bir tomonlama aks ettiradi. Masalan, statistik ma'lumotlar xotin-qizlarning ishlab chiqarish va ta'limga jalb etilganini ko'rsatishi mumkin, ammo bu raqamlar majburiylik, ijtimoiy bosim va norozilik shakllarini har doim ham ochib bermaydi. Shu sababli og'zaki tarix, mahalliy xotiralar rasmiy hujjatlarni to'ldirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xotin-qizlar masalasidagi sovetlar siyosati tarixan bir vaqtning o'zida ham modernizatsiya, ham ideologik nazorat vositasi bo'lgan. Uni o'rganishda faqat rasmiy sovet hujjatlariga tayanish yetarli emas; tanqidiy, qiyosiy va ko'p manbali yondashuv zarur. Tarixshunoslikdagi yangi yo'nalishlar aynan shu murakkablikni ochib berishga xizmat qiladi.

3. Tadqiqot natijalari:

O'rganilayotgan mavzuga doir manbalarni quyidagi guruhlariga ajratib tahlil qilish maqsadga muvofiq: birinchi guruhga sovet hukumati markaziy idoralarining hisobot va statistik ma'lumotlari; ikkinchi guruhga milliy rahbarlar va xotin-qizlar harakati faollarining asarlari; uchinchi guruhga arxiv hujjatlari; to'rtinchi guruhga davriy matbuot materiallari kiradi.

Birinchi guruhga sovet hukumati tomonidan qabul qilingan qonunlar[1], qarorlarni[2] hamda markaziy idoralarining hisobot[3] va statistik ma'lumotlarini kiritish mumkin[4]. Mazkur tarixiy hujjatlarda xotin-qizlar masalasidagi sovetlar siyosatining ziddiyatli jihatlari o'z ifodasini topgan.

Ikkinchi guruhga milliy rahbarlarning asarlari[5] va xotin-qizlar harakati faollarining mahalliy millat ayollarini jamiyatdagi ishtirokini kengaytirish, ularni "ozodlikka chiqarish", ijtimoiy ishlab chiqarishga jalb etish masalasiga doir maqola va risolalari kiritilgan[6] bo'lib, ularda

sovetlar siyosatiga munosabat o'z ifodasini topgan. Mazkur manbalarda mahalliy millat xotin-qizlarining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotga jalb qilinishi bir yoqlama, sinfiylik nuqtai nazaridan yoritilib, sovet hokimiyatining siyosiy maqsadlariga xizmat qilgan. Keyinchalik bu muammoning tadqiq qilinishi bilan bog'liq masalalarga milliy rahbarlar ham jalb qilingan[7]. Ularning maqola va ma'ruzalarida ham, sovet hokimiyatining xotin-qizlarga munosabat masalasiga doir siyosati ijobiy baholanib, o'zbek ayollariga xos bo'lgan asrlar davomida shakllanib, ularning turmush tarziga, ma'naviy qiyofasiga aylangan milliy, diniy, an'anaviy qadriyatlar "xurofot" sifatida qoralanib, kommunistik mafkura manfaatlariga zid kelganligi uchun kamsitilgan.

Xususan, "Hujum" deb nomlangan paranji tashlash kampaniyasiga mas'ul xodimlar, milliy arboblardan bir qancha xato va kamchiliklarga ham yo'l qo'yilganini manbalarda ko'rish mumkin. "Hujum" harakati tufayli yuzaga kelayotgan mudhish hodisalarning salbiy oqibatlariga qarshi o'sha davrda "qishloq burjuaziyasi", "sotsializm dushmanlari", "aksil inqilobchilar", "xalq dushmanlari", "kolxoz dushmanlari" deb nom olgan xalq yetakchilari, milliy arboblardan va o'ziga to'q, xo'jaligini bemalol yurgiza oladigan tadbirkor dehqonlar kurash olib bordilar. Jumladan, vaziyatni to'g'ri baholagan milliy arboblardan biri yer-suv ishlari Xalq Komissari I.Xidraliyev: "Mamalakat stixiyali ravishda ruslar bilan to'lib-toshib ketmoqda... O'rta hol dehqon hamisha norozi... Xotin-qizlarni ozod etishdagi bilmasliklar sovet hukumati yillab to'plagan obro'yini yo'qqa chiqaryapti, shuni yodda tutingki, urush bo'lgan chog'da dehqon bizni qo'llab-quvvatlamaydi"[8], – degan fikrni bildirgan edi. Lekin, uning bu fikrlariga partiya uchun tuhmat deb, qaralgan[9].

Zamona zayli bilan ish olib borgan, ba'zida murosachilik, taslimchilik yo'lini tutishga majbur bo'lgan, markazning chizgan chizig'idan chiqmay faoliyat olib borgan mas'ul partiya xodimi, ya'ni O'zKP MQ birinchi kotibi A.Ikromovning "O'zbekistonda xotin-qizlar masalasi" nomli asarida quyidagi so'zlarni o'qiydiz: "Xotin-qizlar partiya safiga kirish uchun intilmoqlari kerak. Ular eski, chirigan hayotni tag-tugi bilan yo'qotib tashlab, o'zlari uchun yangi sharoit yaratadilar, hayotga yangi urf-odatlarini kiritadilar, bunga bizni kommunistlar partiyasi chaqirmoqda, paranji tashlash masalasi ulkan, uzoqqa cho'ziladigan va og'ir ishning boshlanishi, xolos". Shu bilan birga, A.Ikromov 1927-yil 7-oktabrda Umumo'zbek xotin-qiz xodimlarining yig'ilishida ma'ruza qilib, "Hujum" harakati davomidagi "muvaffaqiyatlar" haqida quyidagi fikrlarni bildirgan edi: 1927-yil mart–may oylarida 100 ming ayol paranji tashlagan, 200 ta oilaviy to'garaklar tashkil topgan. 5 ming ayolni o'zida mujassamlashtirgan 120 ta savodsizlikni tugatish maktablari faoliyat ko'rsatgan. Xalq vakillarining qayta saylovlarida 5202 ayol, ya'ni xalq vakillarining 24,8 foizi qatnashganligini ta'kidlaydi[10]. Bu raqamlar xalqning ijtimoiy-ruhiy holati, diniy-ma'naviy omillarini hisobga olmasdan, mensimasdan qo'rqitish, vahimaga solish, jazolash, tazyiq o'tkazish usullari bilan qo'lga kiritilganligi uchun ko'plab qurbonlar berishga ham sabab bo'lganligi haqida esa hech nima deyilmaydi. A.Ikromov, shuningdek, "Hujum" davrida ba'zi partiya va boshqaruv vakillarining ruhoniylarga suyanishini tanqid qilib, asosan: "bizning armiya batraklar, kambag'allar, o'rta hollar"dan iborat, – deb ta'kidlaydi. Hamda "Hujum" harakati uzoq davom etadigan jarayon ekanligini, uni sekin-astalik bilan reja asosida olib borish zarurligini ko'pchilik tushunmayotganligini, joylarda xotin-qizlar "ozodligi"ni tashkil etish usullarining noto'g'ri ekanligi, ya'ni asosan ma'muriy-buyruqbozlikdan iborat bo'layotganligini ta'kidlaydi[11]. Chunki, kampaniyabozlik bilan boshlanib ma'muriy-buyruqbozlik bilan davom etgan harakatning ayanchli oqibati shundan dalolat berardi.

Akmal Ikromov O'zbekiston SSR Kommunistik partiyasi Markaziy Qo'mitasining birinchi kotibi sifatida, Sovet tuzumining sodiq tarafdori bo'lib, "Hujum" kampaniyasini faol ravishda qo'llab-quvvatlagan. A.Ikromov "Hujum" kampaniyasini Sovet Ittifoqining modernizatsiya va ateizm siyosatining muhim qismi deb hisobladi. U ayollarning paranjidan voz kechishi, ta'lim olishi va mehnat jarayonlariga jalb qilinishi O'zbekistonni "sovetlashtirish" va ijtimoiy progress uchun zarur deb bildi. A.Ikromovning bolshevistik g'oyalarga sodiqligi uning kampaniyani qat'iy amalga oshirishga intilishida yaqqol ko'rindi. U mahalliy partiya tashkilotlari orqali kampaniyani targ'ib qilishda yetakchi rol o'ynadi va ayollarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan tadbirlarni tashkil etdi.

Shuningdek, A.Ikramovning “Hujum”ga munosabati ko‘proq markazning qattiq siyosatiga mos edi. U mahalliy an‘analarga unchalik e‘tibor bermay, Sovet tuzumining talablarini qat‘iy bajarishga harakat qildi. Masalan, uning rahbarligi ostida paranjiga qarshi ommaviy tadbirlar uyushtirildi, ayollarning majburiy savodxonlik kurslariga jalb qilinishi va jamoat ishlariga qatnashishi rag‘batlantirildi. Bu yondashuv ba‘zida mahalliy aholining noroziligiga sabab bo‘ldi, chunki kompaniya ko‘pincha majburiy va shoshilinch tarzda amalga oshirildi.

A.Ikramov “Hujum” kampaniyasi natijasida yuzaga kelgan mahalliy qarshiliklarni “sovetga qarshi” yoki “burjua millatchiligi” sifatida baholadi va ularga qarshi qattiq choralar ko‘rishni qo‘llab-quvvatladi. Bu uning sovet tuzumiga sodiqligini va mahalliy xalqning diniy-madaniy qadriyatlariga nisbatan befarqligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, uning bu pozitsiyasi mahalliy ziyolilar va an‘anaviy jamiyat vakillari bilan ziddiyatlarni kuchaytirdi.

Yana bir milliy arbob F.Xo‘jayev ham 1927-yil 30-martda bo‘lib o‘tgan respublika sovetlarining II s‘yezdida dindorlarni “sovet madaniyati”ga hujum qilayotganlikda ayblaydi va madaniyat uchun kurashni xotin-qizlar ozodligi uchun kurash, deb ataydi. Shu bilan birga xotin-qizlar ozodligini “muhim iqtisodiy ahamiyatga ega” ekanligini, “xotin-qizlarning ishlab chiqarish imkoniyatlaridan to‘liq foydalanishga ularning yopiqligi, savodsizligi, oyoq-qo‘llari maishiy urf-odatlar tufayli diniy sarqitlar bilan bog‘liqligi to‘siq bo‘layotganligi”ni ta‘kidlab, ularning “deyarli sotsialistik davlat qurilishida ishtirok etmayotganligi”ni tanqid qiladi[12]. Ko‘rinib turganidek, F.Xo‘jayev ham zamonaga hamnafas fikr bildirgan. Lekin u amalda bo‘lmasa-da, g‘oyaviy jihatdan sovetlarning ma‘muriy-buyruqbozlik usullari bilan olib borayotgan “sotsialistik eksperimentlar”ga asoslangan mustamlakachilik siyosatiga qarshi bo‘lgan “18 lar guruhi”ga xayrixoh bo‘lgan.

18 nafar mas‘ul partiya va sovet xodimlarini o‘z ichiga olgan bu guruh o‘zbek ayollarini ozodlikka chiqarishda shoshma-shosharlikka yo‘l qo‘yilayotganligiga, ma‘muriy tazyiq o‘tkazilayotganligiga, do‘q-po‘pisa va jarimalar solish bilan va militsiya yordamida kuch ishlatib ayollarni majlislarga olib kelish hollariga qarshi chiqqan. Ular respublikada o‘tkazilayotgan islohotlarning borishida o‘lkaning o‘ziga xos tomonlarini hisobga olishni taklif qilganlar. Biroq, ularning bu chiqishi kommunistlarning ulkan guruhi tomonidan qarshilikka uchrab, “xalq dushmani” sifatida qatag‘on domiga tortildi.

Shuningdek, milliy muxolifat “Hujum” harakati jarayonida ayollarning yuzini ochish bilan bog‘liq bo‘lgan targ‘ibot-tashviqot ishlarini nafaqat ayollar o‘rtasida, balki erkaklar o‘rtasida ham olib borilishi lozimligi, so‘ngra ayollar yuzining ochilishi bilan bog‘liq muammolarni hal qilishda sovetlar tomonidan “xurofotchilar” deb qoralangan ruhoniylarga suyanish mumkinligi haqidagi fikrlar inobatga olinmadi. Aksincha, ruhoniylarga sinfiy dushman sifatida qaraldi. Dindorlar ta‘qib va tazyiq ostiga olindi. Aslida, “milliy muxolifat” sotsialistik tuzumning fundamental asoslariga daxl qilgan emas, balki “sotsialistik qurilish”ning boshqa yo‘lini taklif etgan. Ular taklif etgan yo‘l jamiyatni totalitarizmga tomon borishining oldini olishga, sovet milliy siyosatining salbiy jihatlarini bartaraf etishga, milliy manfaatlarni qayta tiklash jarayonlari bilan uzviy uyg‘unlashtirib borishga, demokratiya prinsiplariga va gumanistik qadriyatlarni qaror toptirishga yordam bergan bo‘lur edi.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Akmal Ikramov va Fayzulla Xo‘jayevning sovet hokimiyatida xotin-qizlarga masalasidagi va “Hujum” kampaniyasi (1927–1929)ga munosabati ularning umumiy siyosiy pozitsiyalari, milliy manfaatlar va sovet tuzumiga sodiqlik darajasiga bog‘liq ravishda turlicha bo‘lgan. Jumladan, F. Xo‘jayev jadidchilik harakatining sobiq vakili sifatida, ayollar ta‘limi va ijtimoiy erkinliklarini qo‘llab-quvvatlash tarafdori edi, chunki bu jadidchilik g‘oyalarning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan. F. Xo‘jayev mazkur kompaniya ayollarning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi va ta‘lim olishini milliy taraqqiyotning muhim omili deb hisoblagani holda “Hujum” kampaniyasini ayollarning savodxonligini oshirish va iqtisodiy faolligini rag‘batlantirish uchun foydali deb topdi va shuning uchun ham mazkur harakatni qo‘llab-quvvatladi. Masalan, uning tashabbusi bilan O‘zbekistonda ayollar uchun maxsus maktablar va kasb-hunar o‘quv yurtlari tashkil etildi. F.Xo‘jayevning jadidchilik davridagi faoliyati, xususan, Buxoro Xalq Sovet Respublikasida ayollar huquqlari bo‘yicha islohotlarni qo‘llab-quvvatlashi uning “Hujum”ning maqsadlariga ma‘lum darajada mos kelishini ko‘rsatadi.

Ikkinchidan esa, F.Xo‘jayev “Hujum” kampaniyasining radikal (keskin) usullariga, xususan, paranni kiyishni majburiy ravishda ta‘qiqlashga va diniy an‘analarga qarshi qattiq choralar ko‘rishga ehtiyotkorlik bilan yondashdi. U mahalliy xalqning an‘anaviy qadriyatlariga hurmat bilan qarash va ularni asta-sekin modernizatsiya qilish tarafdori edi. F.Xo‘jayev O‘zbekistonning konservativ[13] jamiyatida bunday keskin o‘zgarishlarning salbiy reaksiyalarga, hatto qarshilik harakatlariga olib kelishi mumkinligini tushunardi. U markazning bosimi ostida kampaniyani qo‘llab-quvvatlashga majbur bo‘lsa-da, mahalliy xalqning diniy va madaniy sezgirliklarini hisobga olishga harakat qildi. Shuning uchun ham F.Xo‘jayev mahalliy sharoitlarni hisobga olishga harakat qildi.

Uchinchidan, F.Xo‘jayevning “Hujum” kampaniyasiga qisman qarshiligi uning I.Stalin bilan munosabatlaridagi taranglikning bir qismi sifatida ko‘rilishi mumkin. U markazning qattiq siyosatini yumshatishga urinardi, chunki kampaniyaga nisbatan radikal yondashuvi ko‘pincha mahalliy aholi orasida norozilik va qarshilik uyg‘otardi. Bu holat uning milliy manfaatlar va sovet tuzumining talablari o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga urinishini aks ettiradi.

F.Xo‘jayev va A.Ikramov o‘rtasidagi farqlar va o‘xshashliklarga e‘tibor qaratilsa, F.Xo‘jayev “Hujum” kampaniyasini qisman qo‘llab-quvvatlagan bo‘lsa-da, uning radikal usullariga ehtiyotkorlik bilan yondashdi va mahalliy xalqning an‘anaviy qadriyatlarini hisobga olishga harakat qildi. A.Ikramov esa kampaniyani markazning qattiq yo‘riqnomalariga muvofiq va radikal tarzda amalga oshirdi, mahalliy ijtimoiy–an‘anaviy munosabatlarga unchalik e‘tibor bermadi. F.Xo‘jayevning jadidchilik qarashlari uning ayollar huquqlari masalasida ko‘proq milliy nuqtai nazarga ega bo‘lishiga yordam berdi, A.Ikramovning bolshevistik sodiqligi esa uni markazning talablariga qat‘iy rioya qilishga undadi.

Har ikkala milliy rahbar ham “Hujum”ning umumiy maqsadlarini – ayollarning ijtimoiy faolligini oshirish va ta‘lim darajasini ko‘tarishni – qo‘llab-quvvatladi, chunki bu O‘zbekistonning iqtisodiy va madaniy rivojlanishi uchun muhim edi. Ammo ularning yondashuvlari uslub va maqsadlarni amalga oshirishda farq qildi.

Fayzulla Xo‘jayev “Hujum” kampaniyasini ayollar huquqlari va ta‘limni rivojlantirish nuqtai nazaridan qo‘llab-quvvatlagan bo‘lsa-da, uning radikal usullariga ehtiyotkorlik bilan yondashdi va mahalliy xalqning an‘anaviy qadriyatlarini hisobga olishga harakat qildi. Akmal Ikramov esa kampaniyani sovet tuzumining modernizatsiya siyosatining bir qismi sifatida faol qo‘llab-quvvatladi va markazning qattiq yo‘riqnomalariga muvofiq radikal tarzda amalga oshirdi. Har ikki milliy xalq yetakchilarining munosabatlari ularning milliy manfaatlar va sovet tuzumiga sodiqlik o‘rtasidagi muvozanatga bog‘liq edi, ammo A.Ikramovning yondashuvi ko‘proq markazga xizmat qilgan bo‘lsa, F.Xo‘jayev mahalliy sharoitlarni yumshatishga urinardi.

Uchinchi guruhga arxiv ma‘lumotlari kiritilgan, bo‘lib, ushbu hujjatlarda Sovet Ittifoqi davrida O‘zbekistonning ijtimoiy-siyosiy hayotida xotin-qizlarning o‘rni va ularga nisbatan munosabat muhim masalalardan biri bo‘lganligini aks ettiruvchi, xotin-qizlar huquqlari va ularning tashkilotlari faoliyatiga oid ko‘plab tarixiy ma‘lumotlarni ko‘rish mumkin. Ushbu hujjatlar O‘zbekiston Milliy Arxivi, O‘zbekiston Kinofotofono hujjatlari milliy arxivi va mahalliy viloyat arxivlarida saqlanmoqda. Xususan, O‘zbekiston Milliy arxividagi R-17-jamg‘arma Turkiston ASSR Ishchi, dehqon va askar deputatlari Markaziy Ijroiya Komiteti, R-25-jamg‘arma Turkiston ASSR Xalq Komissarlari Soveti, R-34-jamg‘arma Turkiston ASSR Maorif Xalq Komissarligi, R-86-jamg‘arma O‘zbekiston SSR Ishchi, dehqon va qizil askar deputatlari Markaziy Ijroiya Komiteti, R-90-jamg‘arma O‘zbekiston SSR Maorif Xalq Komissarligi, R-94-jamg‘arma O‘zbekiston SSR Yer ishlari Xalq Komissarligi, R-95-jamg‘arma O‘zbekiston SSR Ishchi-dehqon inspeksiyasi Xalq Komissarligi hamda R-837-jamg‘arma O‘zbekiston SSR Xalq Komissarlari Soveti faoliyatiga oid hujjatlarni o‘z ichiga olib, ularda xotin-qizlar masalasiga doir hujjatlar asosan “Hujum” kampaniyasi (1927–1929) va undan keyingi davrlarda ayollarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi ishtirokini oshirishga qaratilgan tashabbuslarni yoritadi. Xususan, kommunistik partiya Markaziy Qo‘mitasining xotin-qizlar huquqlari, ta‘limi va mehnat faoliyatiga oid qarorlari, “Hujum” kampaniyasini tashkil etish va amalga oshirish bo‘yicha ko‘rsatmalar, mahalliy partiya tashkilotlariga yuborilgan direktivalar, ayollarning savodxonlik kurslariga jalb qilinishi va ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan reja va hisobotlar shular jumlasiga kiradi. Xotin-qizlar kengashlari

faoliyatiga oid hujjatlarda O‘zbekiston SSR Xotin-qizlar kengashining tashkiliy tuzilmasi, yig‘ilish bayonnomalari va ish rejalari, ayollar o‘rtasida ma‘rifiy tadbirlar (seminarlar, konferensiyalar) tashkil etish haqidagi hisobotlar, mahalliy xotin-qizlar tashkilotlarining faoliyati, masalan, ayollarning jamoa xo‘jaliklarida ishtiroki va mehnat huquqlari bilan bog‘liq ma‘lumotlar saqlanadi. Ijtimoiy islohotlar va gender tengligi borasida ayollarning siyosiy huquqlari, xususan, saylovlarda ishtirok etishi va partiya organlarida vakillik masalalariga oid hujjatlar, paranjiga qarshi kampaniyalar va diniy an‘analarga ta‘sir ko‘rsatish bo‘yicha partiya siyosati haqidagi direktivalar, mahalliy xalqning “Hujum” kampaniyasiga qarshiliklari va ularni bartaraf etish choralariga doir hisobotlar mavjud[14]. Jamg‘armalar sovet davridagi ijtimoiy islohotlarni, xususan, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotga integratsiyasini o‘rganish uchun muhim manba hisoblanadi. Sovet davridagi arxiv hujjatlari orqali ayollarning Sovet tuzumida erishgan yutuqlari, shuningdek, duch kelgan qiyinchiliklari va jamiyatning konservativ qatlamlari bilan ziddiyatlari aniq namoyon bo‘ladi. Arxiv hujjatlarining ilmiy jihatdan tahlil qilinishi gender tengligi va ayollar huquqlari sohasidagi tarixiy jarayonlarni yoritishda muhim ahamiyatga ega.

To‘rtinchi guruh manbalari hisoblangan davriy matbuotda ham mavzuga doir ma‘lumotlar keltirilgan jurnal va gazetalardagi maqolalar tahlil etilgan[15]. Jumladan, XX asrning boshlarida Turkiston ma‘rifatparvarlari matbuotida ham xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rni masalasiga jadidlar o‘z munosabatini bildirib, ayollarni ilmga jalb etish orqali ularni jamiyatda o‘z o‘rniga ega bo‘lishga da‘vat etishgan, ularni jamiyat rivojiga hissa qo‘shishiga sharoit yaratish uchun kurashishgan[16].

Jadidlar XIX asr oxiri va XX asrning boshlarida ayollarni rag‘batlantirish, ularni ziyoli etib tarbiyalash bilangina millatni qayta tiklash mumkinligini anglagan holda, ayollar borasidagi islohotlarni chuqurlashtirish va ularni ma‘rifatli qilish uchun keng targ‘ibot ishlarini olib borishgan. Jadidlar musulmon xotin-qizlarining huquqsizligini, jamiyatda ularga nisbatan mavjud bo‘lgan an‘anaviy patriarxal munosabatlarni anglagan holda, o‘z dasturiy faoliyatlarida ayollar muammosini hal etish uchun jamiyatni isloh qilish g‘oyalarini ilgari surdilar.

Xotin-qizlarni ijtimoiy hayotga jalb qilish, jamiyatda ularning erkaklar bilan teng huquqliligini ta‘minlash, balog‘atga yetmagan qizlarni erga berishni ta‘qiqlash kabi ijobiy ahamiyatga ega bo‘lgan masalalar dastavval ma‘rifatparvarlarimizning harakat dasturida o‘z ifodasini topgan edi. Lekin, bu g‘oyalar ularning biron-bir maxsus hujjatlarida rasmiy ravishda belgilanmagan. Shunday bo‘lsa-da, ayrim hujjatlar va xotiralarda jadidlarning “Sho‘roi Islom” tashkiloti musulmon xotin-qizlarining hokimiyat organlariga saylovlarda ishtiroki haqidagi masalani birinchilardan bo‘lib ko‘tarib chiqqanligi haqida guvohlik beradi[17].

Xususan, “Najot” gazetasining 1917-yil 28-apreldagi sonida qayd etilishicha, 1917-yilgi fevral inqilobi ta‘sirida ancha faollashgan mahalliy taraqqiyparvarlar va qadimchilar o‘rtasidagi qizg‘in bahslarning avj olishiga olib kelgan qarama-qarshilikning eng o‘tkir masalalaridan biri-turkistonlik xotin-qizlarning saylovda ishtirok etishi muammosi bo‘lgan[18].

Qadimchilar xotin-qizlarning ijtimoiy siyosiy faoliyatda ishtiroki shariat va tariqat qoidalariga zid keladi degan fikrni o‘rtaga surishdi. Ular musulmonlarning muqaddas kitobi bo‘lgan Qur‘ondagi ayollarning zaifa ekani borasidagi bir qator ko‘rsatmalarga murojaat qilib, ular ikkinchi darajali, ijtimoiy-siyosiy faoliyatda ishtirok etishga noqobil mavjudot deb isbotlashga harakat qilishdi. Ularning fikricha, xotin-qizlarning asosiy vazifasi va hayotining mazmuni-eriga itoatkorlik bilan xizmat qilishdir, zotan “erlar xotinlaridan yuqori turadi, chunki Alloh dastlabkilariga keyingilari ustidan afzallik bergan va shu bois ham o‘z mulklaridan ularga sarflashadi”[19] (“Al-Izoh”, 1917, №5-6).

Shu munosabat bilan keyinchalik “Hurriyat” gazetasi quyidagilarni yozadi: “Shunisi qiziqki, bu muhtaram zotlar ilgaridan ayollar to‘yga, mehmonga, qabristonga erkin borib kelishganiga e‘tibor berishmaganmikan. Endi esa, diniy va milliy huquqlarimizni o‘z qo‘limizga olish payti yetib kelganda, ular ayollarning saylovdagi ishtirokiga qarshi turishibdi” (“Hurriyat”, 1917, 18 iyul).

O‘lkamusho‘rosining “Kengash” gazetasi ayollarning saylovda ishtiroki masalasi bo‘yicha qadimchilarning xatti-harakatini qoralab, ogoh etdiki, agar Turkiston musulmonlari shu darajada qoloq bo‘lsalar, unda ularning yarmi saylov huquqidan mahrum bo‘ladi. Shu sabab tufayli biz

nafaqat Dumada, balki Ta'sis Majlisida ham vakillarga ega bo'lolmaymiz ("Kengash", 1917, 25 iyul).

Taraqqiyparvarlar ularga tushuntirishdiki, saylov paytida xotin-qizlar alohida nazorat ostida bo'ladi va musulmon axloqi me'yorlariga rioya etiladi. Xotin-qizlar saylov uchastkasiga hijob bilan keladi va o'zlari uchun maxsus ajratilgan xonalarda saylov varaqalarini tashlashadi. Oxir oqibatda musulmonlar qurultoyi quyidagi mazmunda qaror qabul qildi:

1. Shu bugundan (1917-yil 20-aprel) e'tiboran Ta'sis Majlisiga tayyorgarlik boshlansin.
2. Ta'sis Majlisiga delegatlarni saylashda musulmon xotin-qizlariga teng huquqlar berilsin.
3. Xotin-qizlarning saylovda ishtiroki shariat doirasida olib borilishi lozim[20].

Jadidchilik harakati jamiyat taraqqiyotida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy huquqlarini, erkinliklarini tiklash, ularning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda faol ishtirokini ta'minlash, ma'rifatli qilish va ularga nisbatan o'rta asrdan saqlanib kelayotgan eskicha munosabatlardan qutulish to'g'risidagi yangi g'oyaviy oqimlarni o'zlashtirardi hamda O'rta Osiyo musulmon jamiyati qoloqligini va jaholatini bartaraf etish uchun g'arb yutuqlarini singdirishni targ'ib qilardi. Chunki, jadidlar ma'rifatsiz jamiyatda hukmronlik qiladigan o'zboshimchalik, jabr-zulm, adolatsizlik, johillik, zo'ravonlik avvalombor ayollar hayotida tezroq va to'laroq o'z ifodasini topishini yaxshi anglagan. Shuning uchun ham, ular xotin-qizlarni ma'rifatli qilish, ijtimoiy faolligini oshirish, ularning iste'dod va qobiliyatlarini ishga solish, diniy va dunyoviy ilm imkoniyatlaridan foydalanishlari uchun sharoit yaratish, o'zbek ayollarini Yevropa ayollaridek erkaklar bilan teng huquqli hayot kechirishlari mumkinligi haqida mushohada yuritishib, ularni yangicha ozod hayot kechirishga chaqirishgan.

Jadidlar "xotin-qizlarni jamiyatning to'la qonli a'zolari sifatida qabul qilmasdan, oila masalasini to'g'ri hal qilmasdan, yosh avlodni to'g'ri yo'lida tarbiyalamasdan turib, jamiyatni isloh qilish, uning rivojini taraqqiyot sari yo'naltirish mumkin emas, oxir oqibatda millat taqdiri uning ayollari va oilasining holatiga bog'liqdir[21]", – deb, o'z harakatlari davomida quyidagi g'oyalarni hayotga tatbiq etish uchun kurashdilar:

- ayollarning oiladagi o'rnini belgilash orqali, ularning jamiyatdagi mavqeini oshirish, diniy va dunyoviy ishlardagi ishtirokida teng huquqlilikni ta'minlash;
- xotin-qizlarning millat tayanchi ekanligidan, yosh avlodning ijtimoiy, ahloqiy va mehnat tarbiyasida mas'ulligidan kelib chiqib, ularni ma'rifatli qilish;
- har qanday jamiyatning madaniy-ma'naviy darajasi xotin-qizlarga bo'lgan munosabat bilan belgilanishi bois, ularga nisbatan salbiy munosabatni o'zgartirish[22].

Jadidlarning bu g'oyalari negizida, ayollarning insoniyat tarixidagi beqiyos mavqei va oila jamiyatning asosiy poydevori ekanligi o'z aksini topgan edi. Jadid mafkurasi ilgari surgan ayol, oila, jamiyat masalalari umuminsoniy muammolarni hal etishga qaratilgan bo'lib, bugungi kunda ham yuksak ahamiyatga ega.

Jadidlardan farqli o'laroq, sovetlar xotin-qizlarni ijtimoiy-siyosiy hayotga jalb etish orqali o'z mustamlakachilik siyosatining g'arazli maqsadlari yo'lida foydalandilar. Jumladan:

- sovetlar mahalliy millat ayollarini ijtimoiy-siyosiy jabhaga tortib, ulardan partiya saflarini to'ldirib, "yangi sotsialistik jamiyat"ni qurishda o'z tarafdorlariga erishishga intildi;
- o'zbek ayollarining tabiatida mavjud bo'lgan vatanparvarlik, millatparvarlik tuyg'ularini sun'iy ravishda Ittifoq deb atalgan hududga yoyishga harakat qildi;
- sovetlar mahalliy millat xotin-qizlaridan g'arazli maqsadlar yo'lida foydalanib, ularning siyosiy va huquqiy ongini shakllantirmaslikka qaratilgan siyosat olib bordi;
- bu esa, o'z navbatida mahalliy millat vakillarida milliy o'zlikni anglash va mustaqillik uchun kurashishga zarur bo'lgan tug'ma ehtiyojlarning uyg'onishiga yo'l qo'ymadi.

Jadidlarning jamiyatni zamonaviylashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish, dunyoviy bilimlardan boxabar qilish bo'yicha dasturiy maqsadlari negizida xotin-qizlarga nisbatan g'arazli maqsadlar yashiringan kommunistik partiyaning tajovuzkor siyosatidan tubdan farq qilardi.

Jadidlar milliy istiqloq g'oyasini ilgari surib, mustaqillik uchun kurashganlari bois, mustabid sovet hokimiyati qatag'onlik siyosatining dastlabki qurbonlari bo'lishdi. Buning oqibatida esa,

o‘zbek xotin-qizlari o‘zlarining haq-huquqlari uchun kurashida xayrihoxlik qilib, dalda bo‘lgan ijtimoiy guruhdan mahrum bo‘ldi.

Umuman olganda, jadidlar millatning yangilanishi va taraqqiy etishining zaruriy sharti sifatida “ayollar masalasi”ga yondashuvda asosiy e‘tiborni ularning teng huquqliligi va dunyoviy bilim olishiga qaratishgan edi. Biroq, O‘rta Osiyoni sotsialistik jamiyatga aylantirish istagida bo‘lgan sovetlar o‘z nazariyasiga ko‘ra, “sharq ayollari”ga emansipatsiyani va‘da qilgani holda, ularni ommaviy ravishda jismoniy imkoniyatlariga mos kelmagan ishlab chiqarishga jalb etishdi.

Sovet davrida matbuot nashrlarida e‘lon qilingan maqolalarda sovet hokimiyatining dastlabki 1920-1930 yillarida “Коммунистка”[23], “Работница”[24], Вестник Коммунистической Академии[25], “Новый Восток”[26], “Yangi yo‘l”[27] kabi jurnallarda ayollar masalalari bo‘yicha qonunchilik faoliyati, xotin-qizlar bo‘limlarining faoliyati, xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ayollar ta‘limi muammolari, xotin-qizlardan mutaxassis kadrlar tayyorlash masalalari yoritilgan[28].

Ularda sovet sharqidagi “ayollar ozodligi” uchun faol kurashchilaridan 1923-1926 yillarda Turkiston KP MQ xotin-qizlar bo‘limi mudiri, mintaqadagi ayollar harakatining birinchi tashkilotchilaridan bo‘lgan S.Lyubimova, Butunittifoq bolsheviklar KP MQ, E.Ross, E.Rachinskaya, J.Obidova, T.Shodieva, S.Xoldorova, X.Tillaxonova, M. Shamansurova, X.Tojjeva, T. Rustambekova, D.Xo‘jaeva, B.Jalolova, S.Burnasheva va boshqalarning partiyaning ayollarni “ozod qilish” yo‘lidagi faoliyati, ayollarni artellarga, maktablarga, klublarga jalb etilishi va minglab xotin-qizlarning paranji yechishining ahamiyati haqidagi maqolalari chop etilgan[29]. Shuningdek, mazkur jurnallardagi asosiy mavzu “xotin-qizlarni ozodlikka chiqarish”ning muhim vazifalaridan biri paranjiga qarshi kurash bo‘lganligi bois, hattoki, “Правда Востока” gazetasida “Paranji va chachvonga qarshi”, “Yangi yo‘l” jurnalida esa “Sud zalidan” nomli alohida rukn tashkil qilinib, turli maqolalar orqali targ‘ibot ishlari olib borilgan. Chunki, shu yillarda madaniy-ma‘rifiy ishlarning muhim bo‘g‘inlaridan biri matbuot edi. 1922-yilda o‘zbek tilidagi “Nima uchun sen kommunist bo‘lding?”, “Turkiston mehnatkashlarining jonli badiiy so‘zlari” nomli risolalar chop etildi. 1921-yildan Yangi yo‘l nomli birinchi xotin-qizlar ro‘znomasi nashrdan chiqa boshladi va 1926 yildan ushbu nom ostida oylik jurnal tashkil qilindi. Jurnalning mas‘ul muharriri S.Xoldorova bo‘lgan. Yana bir qancha ayollar ro‘znoma va jurnal ishlarida doimiy band bo‘lishgan. Bular T.Murabova, N.Muslimova, opa-singil S. va X. Rahimovalar va hokazo. Gazetaning adabiyot bo‘limini M.Sobirova (Oydin) va X.Tillaxonovalar olib borishgan. “Hujum” harakati natijasida mahalliy xotin-qizlar orasidan birinchi jurnalist ayollar yetishib chiqdi. Ular H.Muhamedova[30], R.Nosirova, R.Nazirova, Z.O‘rmonova va boshqalar[31]. S.Xoldorovaning “Hujum” shiorini mustahkamlash yo‘li”[32], J.Obidovaning “Besh yillik kurash va mehnatkash xotin-qizlarni ozodlikka chiqarish”[33] nomli maqolalari, 1926-yilda X.Tillaxonovaning “Uyg‘onish”, “Intilish” kabi she‘rlarida, “Ishlab chiqarish yutuqlarining mustahkamlanishi”, “O‘rta Osiyoda ipakchilikning rivojlanishi”, “Muvaffaqiyatimizni mustahkamlab kamchiliklarga yo‘l qo‘ymaylik” kabi maqola va risolalarida, ishlab chiqarish va unda ayollar ishtiroki mavzusi alohida o‘rin egallagan edi. Shuningdek, adiba Oydin (M. Sobirova)ning 1925 yilda e‘lon qilingan “Yangilik yo‘li” nomli pyesasida ham “davr talabi”dan kelib chiqib, jamiyatdagi inqilobiy o‘zgarishlar ijobiy baholanadi[34]. 1932 yilda o‘z avlodining ramziga, yangi ayol idealiga aylangan ayollardan biri Zulfiyaning 43 ta tilga tarjima qilingan “Hayot sahifalari” nomli she‘rlar to‘plami chiqdi[35].

Shuningdek, Z. Muhammad-Do‘st[36] tadqiqotlari asosida 2017 yil chop etilgan Britaniya kutubxonasi turkiy va turkiy tillar to‘plamlari kuratori, doktor Maykl Jeyms Erdmanning kutubxona arxivida saqlanayotgan, O‘zbekistonda ayollar va qizlar uchun oylik nashr hisoblangan, O‘zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komiteti tomonidan nashr etilgan “Yangi yo‘l” jurnalining 1927-yildagi eski fors-arab yozuvida chop etilgan to‘rtta soni (1-tom, 11–12-sonlari va 2-tom, 13–16, 4–7 va 9-sonlari)[37]dagi maqola va fotosur‘atlar mazmuni ham ayollar o‘rtasida targ‘ib etilgan yangi sovet turmush tarzi haqida ma‘lumot beradi[38].

Rasmda “Yangi yo‘l” jurnalining 1927 yil aprel soni muqovasini ko‘rish mumkin. Muallif shunday yozadi: “Jurnal ayollar va qizlarni pedagogik innovatsiyalardan xabardor qilish uchun foydalanilmagan bo‘lsa-da, ularning dunyoqarashini an‘anaviy maishiy sohadan ancha kengaytirish

uchun mo'ljallangan edi. Jurnalda Yevropa millatiga mansub xotin-qizlarning ayollarga xos bo'lmagan ishlarda ishtirok etishi haqidagi maqolalar o'rin olgan bo'lib, fotosuratlarda jilmayib turgan, yuzlari va boshlari ochiq, mexanizmlarni boshqarayotgan va dastgohlarda ishlash, bochka ko'tarish, g'isht quyish kabi ilgari erkaklarga mo'ljallangan mehnat turi bilan shug'ullanayotgan ayollar tasvirlangan"[39].

Shu bilan birga, o'zbek mehnatkash ayollari ham o'zgacha ko'rinishda taqdim etilgan. Ya'ni "15-rasmda bir guruh o'rta yoshli o'zbek ipakchi ayollari, faqat bir nafaridan tashqari boshqa hamma ayollarning boshida ro'moli bo'lgan, lekin hech biri mashinadan foydalanmayotgani tasvirlangan", – deb yozadi tadqiqotchi.

Yana bir rasmda M.Erdmanning so'zlariga ko'ra, kelajakka umid ruhini aks ettiruvchi zamonaviy kiyingan yosh bitiruvchilarning ilmiy eksperimentni tomosha qilayotgan holati aks ettirilgan. Muallif "umidlar" haqida yozadi, chunki "Markaziy Osiyolik ayollarning voqeliklari, so'zsiz, Moskva va mahalliy Kommunistik partiya kadrlari ilgari surganidek yorqin va ilg'or emas edi"[40].

Britaniya kutubxonasi materiallaridan ko'rish mumkinki, "Yangi yo'l" jurnali maqolalarida asosan xotin-qizlar masalasidagi sovet siyosati targ'ib etilgan bo'lsa-da, ularda ayollarning dunyoqarashi va bilimni kengaytirishga qaratilgan o'quv materiallari ham bo'lgan. Shuningdek, maqolalar haqiqatni bezab ko'rsatgan bo'lsa-da, ayollar tengligini tasdiqlashga intilishni ham ko'rish mumkin[41].

"Hujum" harakati natijasida mahalliy xotin-qizlar orasidan birinchi jurnalist ayollar yetishib chiqdi. Ular H.Muhamedova[42], R.Nosirova, R.Nazirova, Z.O'rmonova va boshqalar[43]. Shu yillarda madaniy-ma'rifiy ishlarning muhim bo'g'inlaridan biri matbuot edi. 1922-yilda o'zbek tilidagi "Nima uchun sen kommunist bo'lding?", "Turkiston mehnatkashlarining jonli badiiy so'zlari" nomli risolalar chop etildi. "Yangi yo'l" nomli ro'znoma nashrdan chiqa boshladi va 1926-yildan ushbu nom ostida oylik jurnal tashkil qilindi. Jurnalning mas'ul muharriri S.Xoldorova bo'lgan[44]. Yana bir qancha ayollar ro'znoma va jurnal ishlarida doimiy band bo'lishgan. Bular T.Murabova, N.Muslimova, opa-singil S. va X.Rahimovalar va hokazo. Gazetaning adabiyot bo'limini M.Sobirova (Oydin), M.Allaviya va X.Tillaxonovalar olib borishgan[45].

Biroq, 1930-yilga kelib, "xotin-qizlar masalasi"ning hal etilganligi asos qilinib, xotin-qizlar bo'limlarining faoliyati VKP(b) MQning 5-yanvardagi qarori bilan tugatilishi[46] natijasida 1930-yili "Kommunistka" va 1934-yili "Yangi yo'l" jurnallarini nashr etish to'xtatildi. Qarorda xotin-qizlar bo'limlarining vazifalari firqa qo'mitasi va uning bo'limlariga o'tganligi ta'kidlanib, maxsus sektorga aylantirildi[47]. Sektorlar zimmasiga sovet hukumati va kommunistik partiya tomonidan "xotin-qizlar masalasining hal bo'lganligi" haqidagi xulosani ilmiy-amaliy jihatdan mustahkamlash vazifasi yuklatildi. Xotin-qizlar o'rtasida olib boriladigan jami chora-tadbirlarning mas'uliyati Mehnat va turmushni yaxshilash Komissiyalari zimmasiga o'tdi[48]. Komissiya tarkibida respublika bo'yicha 100 dan ortiq a'zo bo'lib, ular komissiya zimmasidagi katta hajmdagi ishlarni bajarish imkoniyatidan yiroq edi. Shuning uchun komissiyalar 1930-yil may oyida ittifoq respublika, viloyat, shahar va mahalliy ijroiya qo'mitalari tarkibida faoliyat yurituvchi qo'mitalarga aylantirildi va 1932-yilda o'z vazifasini bajarib bo'lgan organ sifatida tugatildi[49]. Aslida bu jarayonga sabab, sovet hokimiyati va kommunistik partiyaning xotin-qizlarni "iqtisodiy ozodlikka chiqarish" shiori ostida ijtimoiy ishlab chiqarishga jalb etish, ular mehnatidan arzon ishchi kuchi sifatida foydalanish bilan jamiyatning asosiy ishlab chiqaruvchi kuchiga aylantirib, o'z maqsadiga erishishida hamda ijtimoiy-siyosiy faolligi oshib borgan ayollarning o'z haq-huquqlari uchun kurashib, mustabid tuzum tomonidan o'zlariga nisbatan olib borilayotgan siyosatdan norozilikning kuchayib borishida edi.

4.Xulosa:

Umuman olganda, sovet hokimiyati va kommunistik partiya ma'muriy-buyruqbozlik tizimining barcha shakl va usullaridan foydalangan holda mahalliy millat ayollarini ijtimoiy-siyosiy jabhaga tortib, ulardan partiya saflarini to'ldirib, "yangi sotsialistik jamiyat"ni qurishda o'z tarafdorlariga erishishga intildi. Natijada o'zbek xotin-qizlarining ijtimoiy-siyosiy ongi va faolligi ma'lum darajada o'sdi. O'zbek ayollarining tabiatida mavjud bo'lgan vatanparvarlik,

millatparvarlik tuyg'ularini sun'iy ravishda Ittifoq deb atalgan hududga yoyishga harakat qilindi hamda ularning siyosiy va huquqiy ongini shakllantirmaslikka qaratilgan siyosat milliy o'zlikni anglash va mustaqillik uchun kurashishga zarur bo'lgan tug'ma ehtiyojlarning uyg'onishiga yo'l qo'ymadi.

Iqtiboslar/Sноски/References:

1. Конституция (Основной Закон) Туркестанской Республики. – Т.: Издательство комиссариата по национальным делам. 1918 г.; Декрет ВЦИК и СНК РСФСР о гражданском браке, о детях и введении книг актов состояния. 1 декабря 1917 г. // Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства. – М., 1917–1918. № 11. –С. 160.; Сборник декретов и приказов Совета Народных Комиссаров Туркестанской Федеративной Республики. –Т.: 1918. С. 33; Великий Октябрь и раскрепощение женщин Средней Азии и Казахстана (1917-1936 гг.). Сб. док. и матер. 1971. С. 46-47.; Резолюции и постановления съездов Компартии Туркестана 1918-1934 гг. –Т.: Госиздат Уз ССР. 1958. С.193.

2. Постановление Народного комиссариата призрения РСФСР об организации комиссии по охране младенчества в России. 31 января 1918 г. // Газета рабочего и крестьянского правительства. 1918, 20 февраля.; В Туркестане создан фонд в помощь женским учреждениям. Из протокола заседания Президиума ЦИК Советов Туркестанской АССР. 25 ноября 1923 г. // О'zМА, R-17-jamg'arma, 1-ro'uxat, 406-ish, 319-varaq; Постановление Исполкомиссии Средазбюро ЦК ВКП(б) по докладу Зеленского «Об очередных задачах партии в работе среди женщин». <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/12607>. 09.10.1926; Огромна тяга тружениц Узбекистана к просвещению. Резолюция I Всеузбекского съезда работниц и дехканок – членов Советов. 21 февраля 1927 г. // О'zМА, R-86-jamg'arma, 1-ro'uxat, 5133-ish, 1-3-varaq; “Постановление Исполкомиссии Средазбюро ЦК ВКП(б) по докладу Зеленского "Об очередных задачах партии в работе среди женщин", <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/12607>; Отчетный доклад ЦИК Советов УзССР в Президиум ЦИК СССР об избирательной кампании в УзССР (женский вопрос), <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/22446>; О состоянии работы среди женщин союза текстильщиков в Средней Азии//О'zМА, R-736 jamg'arma, 1-ro'uxat, 1161-ish, 7-8-varaq; Постановление № 4/764 Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР “О выдвижении работниц, колхозниц, батрачек, беднячок и середнячок на руководящую работу в советы и исполком и о дальнейшем укреплении работы по фактическому раскрепощению женщин” от 16.01.1931г.// О'zМА, R-95-jamg'arma, 1-ro'uxat, 3079- ish, 1 –varaq; Коммунистическая партия Узбекистана в резолюциях и постановлениях съездов. – Ташкент: Узбекистан, 1968. – С. 240.; КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Изд. 8-е. Т.2. – Москва: Политиздат, 1970. – С. 43.;

3. Протокол комиссии по вопросу о работе среди женщин Востока. 02.10.1920, <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/11273>; Телеграмма ЦК о переносе съезда женщин Востока/ <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/11277>. 25.04.1920: “Отчет о работе среди женщин в Хиве. <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/11283> 21.04.1921; Женщины Узбекистана активно включаются в социалистическое строительство. Из доклада ЦК УТБ при ЦИК Узбекистана. Не ранее 27 октября 1927 г. // О'zМА, R-86-jamg'arma, 1-ro'uxat, 4432- ish, 26-30 –varaq; I Всеузбекский съезд работниц и дехканок – членов Советов наметил новые пути политического и культурного роста женщин. Информация ЦК УТБ при ЦИК Узбекистана. Октябрь 1927 г. // О'zМА, R-86-jamg'arma, 1-ro'uxat, 5133- ish, 22-28 –varaq; Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства. №51. – 582 с.; Женщины-узбечки вступают в кустарно-промышленные артели. Из доклада инструктора по работе среди женщин Узбекистана. 1 февраля 1928 г. // О'zМА, R-86-jamg'arma, 1-ro'uxat, 5137-ish, 1-varaq; Стенограмма заседания комиссии при Президиуме ЦИК СССР по улучшению труда и быта женщин.12.12.1928.

<https://islamperspectives.org/rpi/items/show/22514>.; Протокол № 6 заседания комиссии при Президиума ЦИК СССР по улучшению труда и быта женщин. <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/22517.03.10.1929>; Выписка из протокола № 5 заседания Президиума Совета Национальностей СССР по вопросу о преступлениях против женщин восточных республик. <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/22039>. 12.02.1930; Новые успехи культурно-просветительной и массовой работы среди женщин Узбекистана. Из отчета ЦК УТБ при ЦИК Узбекской ССР. 1 марта 1931 г. // O'zMA, R-86-jamg'arma, 1-ro'uxat, 6554-ish, 25–53-varaq; Два года социалистического строительства в Узбекистане. Отчет правительства УзССР IV съезду Советов Узбекистана. 1929–1930 гг. – Ташкент: Издательство Управления делами СНК УзССР, 1931. – С. 144-145; Женщины Узбекистана работают в Советах. Сведения ЦИК Узбекской ССР об удельном весе женщин в Советах республики. [1931 г.] // O'zMA, R-86-jamg'arma, 1-ro'uxat, 7993-ish, 22–23-varaq; “Протокол заседания коллегии наркомата юстиции УзССР о статистике судебных дел по бандитизму, преступлениям против женщин и пр. 28.07.1940, <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/12320>. Письмо зам. председателя ЦИК Советов УзССР Абидовой в ЦИК СССР о противодействии раскрепощению женщин в Узбекистане, <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/12958>; Секретарь ЦК КП(б) Узбекистана Юсупов Заведующему отделом пропаганды и агитации ЦК ВКП(б) о необходимости издания ежемесячного журнала "Женщина Узбекистана", <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/19906>; Отчет Ташкентского горкома КП(б) Узбекистана о работе среди женщин Ташкента за 1949 г. <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/16202>; Отчет ЦК КП(б) Узбекистана о работе среди женщин в УзССР, <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/16200>; Записка прокурора СССР А. Вышинского председателю СНК СССР В. Молотову с проектом постановления ЦИК и СНК СССР об усилении наказания за нарушения прав женщин-националок <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/12988>; Отчетный доклад ЦИК Советов УзССР в Президиум ЦИК СССР об избирательной кампании в УзССР (женский вопрос), <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/22446>.; Отчетный доклад ЦИК Советов УзССР в Президиум ЦИК СССР об избирательной кампании в УзССР (женский вопрос). <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/22446>. 07.09.1934. Из протокола № 69 Бюро Каракалпакского обкома КП Узбекистана относительно женского вопроса, <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/20165>; Из протокола № 25 заседания Бюро Ташкентского обкома КП Узбекистана по женскому вопросу. <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/21811.26.06.1962>; “Из протокола № 33 заседания Бюро Ферганского обкома КП Узбекистана по женскому вопросу”. <https://islamperspectives.org/rpi/items/show/21817>. 09.11.1962; Краткий информационный доклад. Женщины в Республике Узбекистан. Азиатский Банк Развития. Департамент Программ Социального Развития и Окружающей Среды (Восток). 2001. Февраль.

4. Компартии Узбекистана в борьбе за решение женского вопроса в период строительства социализма (1917-1937гг.). Сборник документов и материалов. – Ташкент: Узбекистан, 1977. – С. 28-32; 179-180; 241; 296-297.; Статистический сборник. Мужчины и женщины Узбекистана. Издание Макро-экономстата РУ. Ташкент. 2002. – С. 98.; Женщины в СССР. [Стат. данные. Имеются сведения по УзССР]. Вести, статистики, 1974, № 1, с. 80-95 с табл.; Народное хозяйство Узбекской ССР в 1980 г. Статистический ежегодник. Ташкент, 1981, с. 209, 210, 294-295.

5. Икрамов А. Итоги и перспективы работы по раскрепощению женщин. Доклад на Всеузбекском совещании женработников // Правда Востока. 7 октября 1927; Его же. Женский вопрос в Узбекистане. Избранные труды в трёх томах. Том I. –Ташкент: Узбекистан, 1972. – С.105. (– 532 с); Его же. Вовлечение женщин в производство и открытие специальных школ и курсов – важнейшие условия раскрепощения. Доклад на расширенном заседании учащихся Центральных педагогических курсов. Избранные труды в трёх томах. Том 2. –Ташкент: Узбекистан, 1972. –С. 90-96; Его же. Итоги и перспективы работы по

раскрепощению женщин. Доклад на Всеузбекском совещании женработников 7 октября 1927 г. Избранные труды в трёх томах. Том 3. – Ташкент: Узбекистан, 1972. Его же. Избранные труды в трёх томах. Том 3. (1933-1937). – Ташкент: Узбекистан, 1974г. 452с.; Его же. Будьте смелыми и решительными бойцами за культурную жизнь, за подлинное раскрепощение. Т.3 – Ташкент: Узбекистан, 1974. – С.319-325; Ходжаев Ф. Ходжаев Ф. Избранные труды в трёх томах. Том I. – Ташкент: Фан, 1970. – 500 с. Его же. Народное хозяйство Узбекистана. Итоги и перспективы (К III съезду Советов Уз ССР) Избранные труды в трёх томах. Том 2. – Ташкент: Узбекистан, 1972. – С. 200-284; Ахунбабаев Ю. Усилим борьбу за раскрепощение женщин. Танланган асарлар. –Ташкент: Узбекистан, 1970. – С.101-112; Ахунбабаев Ю. Избранные произведения. 2-е изд., доп. – Ташкент: Узбекистан, 1985. – 468 с.

6. Любимова С. Работа партии среди тружениц Востока. – М. – Л.ГИЗ.:1928. .27; Её же. С.Т. Декрет о чадре и общество. «Долой калым и многоженство» // Коммунистка.1928. № 8.С.73; Её же. В первые годы. -Москва: ГИЗ.1958.С.39-56; Её же. Как живут и работают женщины Средней Азии. – М. – Л.ГИЗ.: 1925.С.27; Её же.50-летию Международного женского дня. -М.:Знамя.1960.С.40; Её же. К пятилетию работы партии среди женщин// Спутник коммунистки, 1923, №9-10; Её же. Работа на Востоке// Коммунистка, 1923, № 3-4; Росс Е. Женщина в советском строительстве // Туркестанская правда. 1923. 8 марта; Её же. К перевыборам делегатов // Туркестанская правда. 1924. 15 сентября; Каспарова В. Задача партии в области работы среди женщин восточных народностей // Коммунистка. 1925. №7. С.90; Её же. Раскрепощение женщины Востока. – М.: Труд и книга. 1925.С.40; Отмар-Штейн Л. На обработке шелка // Работница. 1925.№1.С.4; Смирнов Н.А.. Чадра. -М.: Безбожник, 1929.С.77; Смирнова А. Женское образование в Узбекистане // Коммунистка. 1928. №8.С.82-83; Нухрат А. Октябрь и женщина Востока. -М.: Партиздат. 1932. С.27; Её же. Профсоюзы на борьбу с чадрой // Культурная революция, 1929, №2; Гальперштейн Я. Женщины и кадры // Народное хозяйство Средней Азии. 1930.№ 9-10. С.35; Зелькина Е.Л. Ер ислохоти ва хотин-кизлар озодлиги. Самарқанд. 1927.С.40; Сейфи М. Женские кустарные промыслы на Советском Востоке. -М.: Вопросы труда. 1926. С.96; Её же. На помощь женским промыслам // Коммунистка. 1925. №9. С.76; Зеленский И.А. В борьбе за раскрепощение женщин // За партию.1927. № 4.С.39-44; Торская Н. Задачи массовой женской печати //Коммунистка, 1930. № 2-3. С.11; Чирков П.М. Решение женского вопроса в СССР (1917-1937). -М.:Мысль. 1978.С.186.

7. Икрамов А. Итоги и перспективы работы по раскрепощению женщин. Доклад на Всеузбекском совещании женработников // Правда Востока. 7 октября 1927; Его же. Женский вопрос в Узбекистане. Избр.труды. Т.1. -Т.: Узбекистан. 1972. С.105; Икрамов А. За раскрепощение женщин // Правда Востока. 8 марта 1927// Понятия о советском в Центральной Азии: Альманах Штаба № 2: Центральноазиатское художественно-теоретическое издание / Сост. и ред. Г. Мамедов, О. Шаталова. Бишкек: Штаб-Press, 2016. 578 с. Икрамов А. Будьте смелыми и решительными бойцами за культурную жизнь, за подлинное раскрепощение. Т.3 – Т.: Узбекистан. 1974. – С.319-325; Ходжаев Ф. Избр.труды. Т.1. – Т.: Узбекистан. 1970; Ахунбабаев Ю. Усилим борьбу за раскрепощение женщин. Танланган асарлар. – Ташкент: Узбекистан. 1970. – С.101-112; Турсунов П. Мехнаткаш хотин-кизлар дин билан курашда // Янги йўл. 1931.№2.С.16; Абидова Ж. Женщины Узбекистана в борьбе за свою раскрепощение // Революция и национальность. 1936. № 3.

8. Против правой оппозиции (Сборник материалов). УзГИЗ. Самарқанд, 1929. – С.67; Шамсутдинов Р.Т. Ўзбекистонда советларнинг кулоқлаштириш сиёсати ва унинг фожеали оқибатлари. – Т.: Шарқ. 2001. – Б.7.

9. Шамсутдинов Р.Т. Жасоратга тўла ҳаёт сохиби. – Андижон: Мерос, 1991. – 102 б.

10. Алимова Д.А. Женский вопрос в Средней Азии... С.31; Икрамов А. Женский вопрос в Узбекистане. Избр. труды. Т.1. – Т.: Узбекистан, 1972. – С.105.

11. Икрамов А. Женский вопрос в Узбекистане. Избр. труды. Т.1. – Т., – С.105.

12. Файзулла Ходжаев. Избранные труды. Т.2. –Т.: Узбекистан, 1972. – С.286.

13. Taraqqiyotga qarshi (dushman), eskilikni himoya qiluvchi//<https://uz.wiktionary.org/wiki/konservativ>.

14. O'zMA. R-17-jamg'arma, 1-ro'yxat, 286-ish, 126-varaq; O'zMA, R-34-jamg'arma, 1-ro'yxat, 266-ish, 601- varaq; O'z MA.R-86-jamg'arma, 1-ro'yxat, 691-ish, 105-109-varaq; O'z MA, R-86-jamg'arma, 1-ro'yxat, 3370-ish, 11-varaq; O'z MA.R-86-jamg'arma, 1-ro'yxat, 6414-ish, 9, 13-14-varaq; O'z MA.R-86-jamg'arma, 1-ro'yxat, 5135-ish, 2-4-varaq; O'z MA, R-86-fond, 1-ro'yxat, 5487-yig'ma jild, 97-99 varaqlar; O'z MA.R-86-jamg'arma, 1-ro'yxat, 5877-ish, 223-varaq; 86-jamg'arma, 1-ro'yxat, 7577-ish,77-81- varaq; O'z MA.R-86-jamg'arma, 1-ro'yxat, 6574-ish, 4-6 -varaq; O'z MA.R-86-jamg'arma, 2-ro'yxat, 462-ish, 14-varaq; O'z MA.R-86-jamg'arma, 2-ro'yhat, 27-ish, 33-44-varaq; O'zMA, R-90-jamg'arma, 1-po'yxat, 3370-ish,10-varaq; O'z MA.R-95-jamg'arma, 1-ro'yxat, 3079-ish, 1-36-varaq; O'z MA. R-837-jamg'arma, 8-ro'yxat, 473-ish, 1-32-varaq; O'z MA.R-837-jamg'arma, 13-ro'yxat, 2-ish, 14-varaq; O'z MA. R-25-jamg'arma, 1-ro'yxat, 1138-ish, 12-varaq; O'z MA. R-2454-jamg'arma, 1-ro'yxat, 4215-ish, 64-varaq; O'z MA. R-2454-jamg'arma, 1-ro'yxat, 4216-ish, 15-varaq.

15. Первый Туркестанский краевой съезд женщин-работниц // Известия ТуркЦИКа. 1920. 4 июня; среди работниц Ташкента работа развивается // Известия ТуркЦИКа. 1920. 27 июня; Профработа среди женщин // Туркестанская правда. 1922. 27 сентября; Любимова С.Т. Работа на Востоке//Коммунистка. 1923.№ 3-4. – С.27-29; Она же. К итогам совещания по работе среди женщин восточных народностей// Коммунисткаю 1923. № 5. – С.11-12; Она же. Письма из Туркестана// Коммунистка. 1924. № 1-2. – С.40-41; Она же. Профессионально-техническое образование и женотделы// Известия ТуркЦИКа. 1921, 3 октября; Она же. На Востоке //Коммунистка. 1924.№ 3. – С.13; Она же. Узбечка в Советах//Крестьянка, 1925. № 7. – С.6; Она же. Женские лавки в Средней Азии//Коммунистка, 1926. №7. – С.70-72; Она же. Всесоюзный съезд работниц и крестьянок и работа среди женщин Востока// Коммунистка. 1927. № 11. – С. 73-77; Она же. Декрет о чадре // Коммунистка. 1928. №8. – С.73-78. Выбираем новый Совет//Правда Востока, 1927. 6 февраля; Нафиса Л. Новые силы для ликвидации безграмотности// Янги юл. 1926. №5. – С.19-20; Имомкулова Р. Женские курсы ликбеза // Янги юл. 1927.№2. – С. 22.; Джурабаев. Узбекчи активны// Правда Востока. 1927. 10 марта; Джалалова Б. Подарок к 8 марта//Янги юл. 1927. №3. – С.11; Работают не хуже мужчин//Правда Востока. 1927. 2 марта; Бурнашева С. Женские подготовительные курсы // Янги юл. 1927. №3. – С. 37-38; Чернышева А. Кто мешает работе партии по освобождению женщин// Янги юл. 1926. №10. – С. 17-18; Рамиз. Перевыборы в Советы и женщины//Янги юл. 1926. № 11-12. – С. 3,4; Саодат. Жертва свободы// Янги юл. 1927. № 12. – С. 18-19; Р.Носир кизи. Палачи Газихана //Янги юл. 1927. №6. – С.26; Маджид. Женщины в управлении государством// Янги юл. 1928. № 9. – С.6-7; Новые силы// Янги юл. 1930. №7. – С. 14; Тилляханова Х. Закрепим наши достижения и не допустим ошибок// Янги юл. 1931. № 10-11. – С. 1-2; Ходжаева Ф., Момонов С. О повышении знаний женщин //Янги юл. 1932. № 10. – С.9.; Ахмадалиева, Ш. Районимиз хотин – кизлари. [Тошкент Шаҳар Киров район коммунистлари ҳақида]. Партия турмуши, 1968, № 1, бет 73-76. ; Дугоналар анжумани. [Ўзбекистон хотин-қизларининг IV съезди материалларидан]: Ассалом.— Мадҳия. Ҳар доим бўлсин куёш! – Дилбарлар гурунги. Саодат, 1968, №1. – Б.2-3.; Коммунизмнинг актив курувчилари бўлайлик. Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг барча хотин-қизларига Ўзбекистон хотин-қизлари IV съездининг Мурожаати. Саодат, 1968, № 1, бет 1; Махмудова, С. Оқ йўл! [Ўзбекистон хотин-қизлари IV съезди материалларидан]. Саодат, 1968, № 1, бет 4.; Григорова, Л. Цехда баҳор кезар. [Самарқанддаги “Хотин-қизлар меҳнати” фабрикаси попопчиси С.Жўраева ҳақида]. Саодат, 1968, № 1, бет 7; Сулаймонова, Х. Зулматдан зиёга. [Ўзбек хотин-қизлари ҳақида. Сўз боши ёзган М.Х.Ҳақимов]. Т., “Ўзбекистон”, 1968. 30 бет; Раҳматхўжаева, С. Жонкуярлар. (Тошкент шаҳридаги хотин-қизлар Советларининг иш тажрибалари). Т., 'Ў збекистон», 1968. 43 бет.

16. Qarang.: “Taraqqiy”, “Xurshid”, “Shuhrat”, “Oyna”, “Sadoi Turkiston”, “Kengash”, “Hurriyat” va boshqalar; Sa'diy A. Хотин-қизлар маорифи // Turkiston. 1922. 27 okt.; Behbudiy M. Xifz-i sihat-i oila. // Oyna. 1914. № 47-52; 1915. №1; Tavallo. Qarindosh va hamshiralарimiz-

mazluma qizlar tilindan.// Ravnaqul al-islom. She'rlar majmuasi. 1916; So'fizoda M. Xonimlar isminda. // Sho'ro.1911. №13. –B.410. O'sha muallif. O'qing onalar // Sadoi Turkiston. 1914.17 may; A.Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998; A.Avloniy. Turkiy guliston yoki axloq. –Toshkent: O'qituvchi, 1992; Muravvarqori Abdurashidxonov. Xotiralarimdan. (Jadidchilik tarixidan lavhalar). –Toshkent, 2001. – B.63; (ziyo uz. com/images/books/ munavvar_qori. jpg); Yaxshiliqov J., Ubaydullayeva N. Jadidchilik va Behbudiy. –Toshkent: Fan, 2004.187-b.

17. Alimova D. Markaziy Osiyo tarixshunosligida gender tuzilmasi mavjudmi (mustamlaka, sovet va hozirgi zamon). //O'zbekiston tarixi. 2008. №2. - 61 bet. (jami 59-69 betlar)

18. A'zamxo'jayev S. Turkiston muxtoriyati. –Toshkent: 2000, Ma'naviyat. –B. 97-98.

19. O'sha yerda. –B. 98.

20. A'zamxo'jayev S. Turkiston muxtoriyati. – Toshkent: 2000, Ma'naviyat. –B. 98.

21. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. Иккинчи китоб. – Тошкент: Шарк, 2000. – Б.375.

22. Ражабова Д.Н. Проблемы молодёжи и женщин в воззрениях джадидов Туркестана (конец XIX – начало XX вв.). Автореф. дис....к.и.н. – Ташкент, 2003. – 27с.

23. VKP (b) MQ хотin-qizlar bo'limining organi bo'lgan “Коммунистка” siyosiy jurnali 1920 yil 20 maydan nash etila boshlagan. Asoschilari: И.Арманд ва А. Коллонтай hisoblanadi. Mas'ul muharrir N.Krupskaya bo'lgan. Jurnalda 1920-1930 yillar davomida O'rta Osiyo хотin-qizlari harakatiga doir 40 dan ortiq maqolalar chop etilgan. Mazkur jurnal 1930 yilda Iosif Stalin tomonidan хотin-qizlar bo'limlari faoliyati tugatilganidan so'ng, chop etish to'xtatilgan// Алимова Д. Женский вопрос в Средней Азии: история изучения и современные проблемы. –Ташкент: Фан, 1991. – Б.12.

24. “Работница” jurnaliga V.I.Lenin tashabbusi bilan asos solingan va 1914 yil 8 mart kuni Peterburgda 1-soni hash etilgan. O'sha yilning o'zida jurnalning 7 ta soni chop etilgan. 9 iyulda Chor Rossiyasi politsiyasi ta'qib tufayli yopilib, 1917 yil 23 maydan yana qaytadan РСДРП (б) MQning haftalik jurnali sifatida nash etila boshlangan. 1918 yil fevral oyida yana jurnal faoliyati to'xtatiladi. 1923 yil yanvar oyidan boshlab Moskvada chop etila boshlaydi. 1928 yilda “Работница” jurnali tashkil etilganligining 5 yilligi munosabati bilan “К пятилетию «Работницы», “Наши рабкорки”, “Наш журнал и его читательницы”, “О чем нам пишут. О журнале” kabi mavzularda maqolalar chop etilgan// Журналу “Работница” – 100 лет <http://www.kirmuseum.ru/issue/article.php?ID=182395>

25. Вестник Коммунистической Академии (Kommunistik Akademiya xabarnomasi) ilmiy jurnali 1928 yildan Kommunistik Akademiyaning organi sifatida 1935 yil oktyabrgacha nashr etilgan. Dastlab Sosialistik Akademiya xabarnomasi deb nomlangan va ilk soni 1922 yil noyabrda nashr etilgan.

26. 1930 yilda tashkil etilgan Umumittifoq Sharqshunoslik ilmiy assotsiatsiyasining RKP(b) homiyligidagi davriy nashri hisoblangan. “Yangi Sharq” - RSFSR/SSSRda 1920-yillarda Sharq mamlakatlaridagi inqilobni o'rganishga bag'ishlangan.

27. O'zKP (b)MQ ning хотin-qizlar bo'limining 1924-1934 yillardagi organi bo'lib, 1924-1926 yillarda gazeta sifatida chop etilgan. 1924-yil 1-dekabrda 1-soni chop etilgan. 1927-yildan jurnal sifatida chop etilib, “Hujum” harakatining minbari hisoblangan. Хотin-qizlar bo'limlari faoliyatining tugatilishi munosabati bilan 1934-yil apreldan 1936-yil iyulgacha va urush tufayli jurnal 1941-yil iyuldan 1950-yil oktabrgacha nashr etilmagan. 1936-1950-yillarda “Yorqin turmush” va “Yorqin hayot”, 1950-1965-yillarda “O'zbekiston хотin-qizlari” va nihoyat, 1966-yildan “Saodat” nomi bilan chop qilina boshladi. Jurhalga turli yillarda O'zbekistonning tanikli adibalari – jamoat arboblari muharrirlik qilgan: Tojixon Shodiyeva (1927-1929-yy.), Sobira Xoldorova(1930-1931-yy.), Xosiyat Tillaxonova (1931-1934-yy.), Saodat Shamsiyeva (1936-1937-yy.), Fotima Niyozova (1937-38-yy.), Iqbol Akbarxujayeva (1939-41-yy.), Oydin (M. Sobirova 1951-53-yy.), Zulfiya (1953-85yy.) va Halima Xudoyberdiyeva (1985-94yy.), 1994-yildan 2018-yilgacha Oydin Hojiyeva va Jalilova Feruza kabilar jumlasidandir. O'z davrida O'zbekiston xalq shoirlari Zulfiya, Halima Xudoyberdiyeva, Oydin Hojiyeva bosh muharrir sifatida uning obro'si va

nufuzini oshirish yoʻlida salmoqli ishlarni amalga oshirganini alohida taʼkidlash lozim. 2018-yildan Oʻzbekistonda xizmat koʻrsatgan madaniyat xodimi, isteʼdodli shoira Munavvara Usmonova rahbarlik qilmoqda. 1999-yildan “Saodat” jurnaliga ilova sifatida "Gulchehralar" gazetasi nashr etilmoqda. Oyiga 1 marta yiliga 12 marta chop qilinadigan bu gazeta koʻproq yoshlar mavzuini yoritadi.

28. Ньюрина Ф. В Средней Азии// Коммунистка, 1925. №4. – С.4; Пришепчик З. Опыт работы клубов в Средней Азии// Коммунистка, 1928. №3. – С.5; Торская Н. Задачи массовой женской печати// Коммунистка, 1930. № 2-3. – С.11; Цеткин К. Цели и задачи секции по изучению теории и практики международного женского движения//Вестник Коммунистической Академии. 1928. Кн.27(3). – С.251; Амосов М. Шире организуйте массы// Коммунистка, 1929. №14. – С.28; Дигурова А. Борьба с бытовыми преступлениями на Советском Востоке; Смирнова Н. К вопросу о происхождении покрывала мусульманской женщины. Новый Восток, 1929. №25.- С. 364; Крупская Н. Памяти Клары Цеткин// Вестник Коммунистической Академии. 1933. №4. – С.30.

29. Алимова Д. «Худжум» в литературе 20-30-х годов и задачи обществоведов в освещении женского вопроса в Узбекистане. Ўзбекистонда ижтимоий фанлар, 1988. №7. – 45-52.

30. Мухбира Ҳамроой қиймаланди// Янги йўл. 1929. №9. Б.15.

31. Янги йўл, 1926 №7-8.С.29.

32. Янги йўл, 1928. № 6. – С. 4.

33. Янги йўл, 1930. № 1. – С. 3-5.

34. Қаранг: Нишонбоева Қ.В. Ўзбекистонда хотин-қизлар масаласини ҳал этишининг маданий жиҳатлари. – Т.: 1998. – Б.138.

35. Худжум – значит наступление. С.90.

36. Buyuk Britaniyaning London shahridagi Xalqaro munosabatlar Vestminster universitetining magistri, mustaqil analitik, London shahrida Mergermarket biznes-axborot xizmati tadqiqotlar boʻlimi xodimi, jurnalist

37. Zaynab Muhammad Doʻst. “Женский вопрос” в узбекских СМИ от 1920-х до 2020-х гг.// <https://www.caa-network.org/archives/19784>

38. Aslida “Yangi yoʻl” jurnali 1924 yildan 1934 yilgacha nashr etilgan OʻzKP (b)MQ хотин-қизлар boʻlimining organi boʻlib, dastavval 1924 yildan 1926 yilgacha gazeta sifatida chop etilgan// Алимова Д. Женский вопрос в Средней Азии: история изучения и современные проблемы. – Тошкент: Фан, 1991. –С. 11.

39. Zaynab Muhammad Doʻst. “Женский вопрос” в узбекских СМИ от 1920-х до 2020-х гг.// <https://www.caa-network.org/archives/19784>

40. Zaynab Muhammad Doʻst. “Женский вопрос” в узбекских СМИ от 1920-х до 2020-х гг.// <https://www.caa-network.org/archives/19784>

41. Zaynab Muhammad Doʻst. “Женский вопрос” в узбекских СМИ от 1920-х до 2020-х гг.// <https://www.caa-network.org/archives/19784>

42. Мухбира Намроой қиймаланди// Янги йўл. 1929. №9. – Б.15.

43. Янги йўл. 1926 №7-8. – С.29.

44. S.Xoldorova – Moskva jurnalistika institutiga kirgan birinchi oʻzbek ayoli. 1929 yilda oʻqishni tamomlagan.

45. Аминова Р.Х. Октябрь и решение женского вопроса в Узбекистане. – Ташкент: Фан, 1975. – Б.332.

46. Аминова Р.Х. Октябрь и решение женского вопроса в Узбекистане. – Ташкент: Фан, 1975. – С.71; Абдуллаева Я.А. Қорақалпоғистон хотин-қизлари... - Б.69.

47. Алимова Д.А. Женский вопрос в Средней Азии... – Ташкент: Фан, 1991. – С.62.; Абдуллаева Я.А. Қорақалпоғистон хотин-қизлари... – Тошкент: – Б.69.

48. Mazkur komissiya 1926 yil 20 sentyabrda SSSR Markaziy Ijroiya Qoʻmitasi Prezidiumining qarori bilan “madaniy jihatdan qoloq millatlarga mansub ayollarni ishlab chiqarishga va davlat apparatiga jalb etishga koʻmaklashish, ular bilan hamkorlik qilish,

shuningdek, ularning mehnatini yengillashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish” maqsadida tuzilgan edi//.

49. Алимова Д.А. Женский вопрос в Средней Азии... -Т.: Фан. С.63; Ризель Ф. Достижения и недочёты в работе среди женщин // Партийное строительство.1935. №4. – Б.19-24; Гальперштейн Я. Женщины и кадры//Народное хозяйство Средней Азии. 1930. № 9-10. – С.36.

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
LOOK TO THE PAST

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000